

Kulturkrockar mer än kulturmöten

- OM ETT RÄTTSLIGT BISTÅNDSPROJEKT I VIETNAM UR ETT RÄTTSKULTURPERSPEKTIV

Kjell Å Modéer¹

I. "WASHINGTONS SYNDROM"

– Att tala med vietnamesiska jurister är som att tala med en vägg! De är ingenting annat än talande väggar! Och man får betala dyrt för att få väggarna att tala! Skrämmande! Jag har länge haft planer på att starta en privat *law school* här i Hanoi, men det får förbli en dröm, för drömmen att skapa goda vietnamesiska jurister är orealistisk!

Dessa cynismer uttalades med den mest förbindliga vänlighet av min bordsgranne vid frukosten på Dae Woo Hotel i Hanoi en vintermorgon för ett par år sedan. Han presenterade sig:

– Washington Dale, "barrister"(!), utbildad på Loyola Law School och lawyer från Los Angeles.

Sedan ett tjugotal år tillbaka bodde han i Saigon (HCM) och delade nu sin tid mellan "lawyering" i Kalifornien och entreprenörskap i Vietnam tillsammans med sin hustru, som (som han uttryckte det) lätt kunde köpa det här lyxhotellet om hon velat. Nykolonialism i form av joint venture, skulle man kanske kunna säga.

"– And you...?" Det var när jag försökte förklara min egen närvaro som rättshistoriker i Hanoi som Washington kontrade med behovet av en "*private law school*" i Vietnam. Att skapa en diaspora-fakultet i ett land, där rättskulturen mer präglas av skillnader än av likheter i förhållande till vår egen, var för min pragmatiska amerikanske kollega den enda lösningen, om man i Vietnam skulle få "levande jurister" i stället för "talande väggar". Vill man vara "nykolonialist" i mänskliga rättigheter och rättsstatsprinciper är det kanske enda chansen, tänkte jag tyst för mig själv – inte minst mot bakgrund av egna färska erfarenheter efter att ha examinerat vietnamesiska studenter på det tvååriga master-program, som vi i Lund inom ramen för det SIDA-stödda projektet *Strengthening Legal Education in Vietnam* genomfört tillsammans med bl.a. Hanoi Law University. Nykolonialism i form av joint venture, skulle man kanske kunna säga.

¹ Seniorprofessor i rätts historia vid Juridiska fakulteten i Lund.

I tio års tid har Juridiska fakulteten i Lund ansvarat för ett SIDA-projekt vars primära syfte varit att skapa en rättsstatligt grundad juristutbildning i Vietnam, dvs. en kunskapsöverföring av rättsstatliga ideal till yngre lärare vid främst de juridiska fakulteterna i Hanoi och Saigon. Detta biståndsprojekt har utifrån sina förutsättningar utvärderats med de bästa vitsord, är det viktigt för mig att framhålla. Och låt mig inte allt för mycket betona denna verksamhets prägel av missionerande i mänskliga rättigheter utan istället mer rättvisande framhålla att projektet utvecklats i dialog med våra kolleger i Sydostasien. Det har utarbetats, utvecklats och genomförts efter bästa förmåga och med de godaste och ärligaste avsikter. Vi har utbildat två omgångar masterstudenter, och ett tiotal doktorander har med svenska och vietnamesiska handledare disputerat på sina Ph.d.avhandlingar i Vietnam; ett par har också avlagt doktors-examen i Lund. Vi har skickat data- och bibliotekspersonal till Vietnam, vi har haft ett stort antal grupper i Lund, vi har kunnat skicka doktorander till andra samarbetspartners, exempelvis Suffolk Law School i Boston. Vi har lärt de vietnamesiska masterstudenterna västerländska pedagogiska metoder, som hjälpt dem att göra powerpoint-presentationer av sina innehållsförteckningar och sammanfattningar. Vi har utrustat de vietnamesiska institutionerna med moderna informationssystem och juridiska databaser, och de har fått datorer och kopieringsapparater. Och vi har arrangerat ett antal workshops och symposier, till vilka framstående forskare från hela världen inbjudits. Ja, vi har verkligen varit kreativa, när det gällt att skapa förutsättningar för en ömsesidig dialog och till berikande kulturmöten.

Men Washingtons cyniska påstående om våra vietnamesiska kolleger som talande väggar ekar ändå i mitt inre. Inte minst med tanke på ett annat frukost-samtal på Dae Woo tidigare i veckan. Min kollega Bengt, projektets koordinatör, beklagade sig efter ett samtal med ledningen på Hanoi-universitetet. En av de vietnamesiska bibliotekarierna hade genom våra kontakter på Cornell Law School (N.Y.) tilldelats ett av *International Law Librarian Association* utfärdat resestipendium, men hon hade inte fått institutionens tillstånd att utnyttja stipendiet. ”Ett sådant tillfälle får man bara en gång i livet, och nu kommer Vietnam aldrig mer att erbjudas ett sådant stipendium”, konstaterade Bengt bittert. Intern maktpolitik hade synliggjort ett traditionellt hierarkiskt och slutet system. Här hade definitivt inte dialog och kulturmöte varit till någon hjälp. Blicken i Bengts ögon avslöjade, att han skulle kunna drabbas av ”Washingtons syndrom”...

2. DET VIETNAMESISKA PERSPEKTIVET

De vietnamesiska jurister, som antogs till denna tvååriga engelskspråkiga master-utbildning, var alla verksamma som lärare vid någon av Vietnams juristutbildande institutioner, främst de i Hanoi och HCM. Det är givetvis relevant att ställa frågan vilken merit deltagarna anser sig få genom denna utbildning, och varför de velat genomgå denna utbildning vid sidan av sina andra åtaganden som unga familjeförsörjare och lärare i karriären. Ett presumtivt svar är att de genom denna utbildning får en kompetens i internationell rätt främst relaterad till EG-rätten och/eller den globala rätten, en kompetens som väl passar in i den marknadsorienterade vietnamesiska socialism, som utformats efter den vietnamesiska ekonomiska revolutionen, ”*doi moi*”. Åtskilliga av de masteruppsatser vi bedömde behandlade också svenska rättsförhållanden i jämförelse med de vietnamesiska. Under de senaste tio-femton åren har ett antal amerikanska, japanska och australiensiska advokatbyråer etablerat sig främst i HCM men också i Hanoi. Några av masterstudenterna i den andra årgången – som hade betydligt bättre kunskaper i engelska än sina kolleger – rekryterades också till utbildningen från assistent- eller trainee-positioner vid sådana internationella advokatbyråer. Och flera av masterstudenterna i den första omgången har efter genomgången utbildning hoppat av sina lärartjänster och i stället blivit konsulter och biträdande jurister på internationella advokatbyråer.

De masteruppsatser, som de författat och försvarat, hade också genomgående haft en anknytning till rättens globalisering främst inom handel och till finansvärlden eller till andra internationella rättsförhållanden. Studenterna har själva fått välja sina ämnen, och i de allra flesta fallen har de försökt att hitta ett aktuellt och angeläget (rättspolitiskt) ämne. Dessa uppsatser visar verkligen på rättens globalisering. Oftast är de knutna till Vietnams ekonomiska och politiska utveckling efter ”glasnost” eller ”*doi moi*”. Inte minst genom att välja ämnen rörande EU:s protektionistiska rättsliga reglering visade studenterna både immanent och explicit på ett kritiskt förhållningssätt. Tematiken var också i flera fall uttalat postkolonial. De kunde exempelvis behandla konsekvenserna av EG:s subsidie- respektive anti-dumping-lagstiftning i förhållande till den vietnamesiska rätten, eller om internationaliseringen av bankernas service efter Vietnams anslutning till WTO i januari 2007. Oavsett tematik fick den deskriptiva framställningen närmast karaktär av rättsutredningar för vietnamesiska förhållanden. Studenterna klagade också att det är deras landsmän som utgör målgruppen för deras författarskap.

Den kvinnliga student som behandlat EG:s anti-dumping lagstiftning berättade

att hon valt detta ämne för att hennes familj, som drev en produktionsrörelse utanför Hanoi, tvingades lägga ned densamma på grund av denna protektionistiska lagstiftning och dess tillämpning från EG-kommissionens sida. Denna uppsats om den asiatiska draken som attackerade den europeiska muren blev på sitt sätt nydanande. Västerländsk forskning om antidumping har speglat ett ”innanför-perspektiv” och har främst använt europeisk lagstiftningslitteratur – nu presenterades ämnet ur ett asiatiskt perspektiv. Författaren kunde visa hur denna form av lagstiftning tillämpas genom förhandlingar inför kommissionen. Hon rekommenderade också parterna att förhandla. Framför allt föreslog författaren att de asiatiska parterna skulle behålla lugnet – *”keep calm”* – och samarbeta med kommissionen. Man antar, att det bakom den formuleringen dölde sig en orientalisk rättslig djupstruktur: En konfuciansk attityd att om möjligt inte förlora ansiktet i förhandlingen och att söka uppnå harmoni.

Uppsatserna består av ca 50 sidor och har tillkommit i två versioner, en på engelska och en på vietnamesiska. Studenterna har haft både en svensk och en vietnamesisk handledare. Handledarna har samrått beträffande uppsatsernas omfattning och kvalitetskriterier. Studenterna har skrivit sina uppsatser i Vietnam, men har besökt Lund under några sommarveckor, där de bl.a. fått tillgång till materialet för sina uppsatser. Studenterna har också via e-mail haft regelbundna kontakter med sina svenska handledare. Och sedan ägde den muntliga examinationen rum i Vietnam.

Till examinationen kom de kvinnliga respondenterna i traditionella festkläder. Också examinationspanelen bestående av fem vietnamesiska och svenska lärare iakttog en akademisk *dress code*. Bredvid respondenten fanns plats för handledarna. Endast vid ett enstaka tillfälle var de vietnamesiska handledarna närvarande för att försvara eller förklara. Däremot var genomgående de svenska handledarna där. De fick också möjlighet att ”plädera” för sina studenter. En av professorerna från Lund framhöll den schizofrena situation som författarna hade befunnit sig i, när de haft att tillfredsställa inte bara sina vietnamesiska utan också sina svenska handledare. Och vilket arbete det hade inneburit att skriva både en vietnamesisk och en svensk version av uppsatserna! Och dessutom under akut tidspress! Jag deltog som opponenter och ställde flera gånger frågan: Är uppsatserna helt identiska? Eller ställs studenterna inför en dubbel lojalitet och tvingas använda skilda uttryck? Endast masterstudenterna själva kan svara på den frågan.

3. DEN KOMPARATIVA METODEN

Den berömde efterkrigsjuristen och legendariske komparatisten Max

Rheinstein, under många år professor på University of Chicago och en av de tyska juristimmigranterna under Tredje riket, sa en gång, att om du som utländsk jurist vill lära dig ett annat rättssystem, måste du ”glömma allt vad du lärt dig, och börja om från början”. Han hade själv denna erfarenhet. Han kom från ett rättssystem med *civil law*-kultur och var tvunget att lära sig ett helt annat i ett *common law*-land.

Också detta uttalande har med mina vietnamesiska erfarenheter ekat i mitt inre. Våra masterstudenter försvarade med äran sina uppsatser. Den engelska uppsatsen ska närmast motsvara ett examensarbete för en svensk juristexamen. Den vietnamesiska standarden är dock mer formell än materiell. Det märks också beträffande den vetenskapliga ramen. Forskningsläge och metodavsnitt blev mycket styvmoderligt behandlade. ”I uppsatsen har en analytisk, en komparativ och en syntetisk metod använts.” Så skrev de flesta författarna utan att vidare förhålla sig till vad de menade med dessa rättsvetenskapliga metoder. Och framför allt utan att tillämpa dem. Uppsatserna var bedövande deskriptiva till sin karaktär. För mig som undervisat studenterna en vecka i ”*comparative legal cultures*” var naturligtvis detta ett deprimerande konstaterande. Ett exempel. En av studenterna hade undersökt hur det vietnamesiska banksystemet (på sikt) kunde anpassas till WTO-avtalet. När jag i min opposition ifrågasatte om detta kunde betraktas som en komparation, och beklagade mig över bristen på komparativ medvetenhet möttes jag av en märklig reaktion. Respondenten svarade, att hon väl visste vad jag hade talat om under mina föreläsningar och hon lade ut texten om skillnaden mellan *civil law* och *common law* systemen, men hon hade inte sett någon anledning tillämpa en mer jämförande metod. Hon fick också medhåll från en av de examinerande vietnamesiska lärarna, som sa att *detta* var vietnamesisk komparation.

Då ställer man givetvis frågan om vilken roll som vårt utbildningsprogram spelat för en mer bestående rättslig kunskapsutveckling i Vietnam, och – kanske viktigare – vilken metod vi skulle ha använt för att få en bättre dialog till stånd. Vid den examensfest som masterstudenterna bjöd sina lärare på (och till vilken för övrigt förbluffande få av de inbjudna lärarna kom!) gav en av studenterna uttryck för en närmast rörande tacksamhet mot sina lärare. Tveklöst har denna utbildning gett ett mervärde för var och en av dessa studenter, och säkert får de (om de så vill) möjlighet att utnyttja sin vidgade faktakunskap i det praktiska rättslivet. Men har de påverkats i sin syn på rätten? I vilken utsträckning har vår utbildning satt varaktiga spår? Har studenterna blivit ”frälsta” av rättsstatens ideal? Och har de med den rådande regimen och dess företrädare på Hanoi Law University över huvud taget möjlighet att ge uttryck för en ”alternativ” global (?) rättsordning? Frågan kan verka retorisk.

Däremot är jag mer övertygad om att det finns en bestående påverkan beträffande den grupp av lärare som doktorerat inom ramen för projektet. Åtskilliga av dem har under längre perioder vistats både i Lund och på Suffolk, och de har fått betydligt större möjligheter att bygga upp ett akademiskt nätverk och att utveckla dialoger med doktorandkolleger och mer seniora forskare. I deras fall blir det mer tal om kulturmöten än kulturkrockar.

Apropå kulturkrockar: Jag glömmer aldrig den reaktion jag fick när jag under min kurs hade redogjort för några västerländska (mer eller mindre postmoderna) rättsvetenskapsmäns olika tolkningar av begreppet rättskultur. En av studenterna räckte upp handen och frågade:

“Teacher, what you are telling us: Is that right or wrong?”

Kulturkrock istället för kulturmöte! Jag svarade, att jag inte kommit till Vietnam för att tala om vad som var rätt eller fel. Det hade alltför många före mig redan gjort.

Men frågan avslöjar naturligtvis en helt annan inställning till kunskap än den vi har i vårt postmoderna vetenskapssamhälle, där den vetenskapliga sanningen blivit relativ. Den vietnamesiska rättskulturen är som den kinesiska uttalat hierarkisk och auktoritetstrogen. Att tro att man med en tvåårig masterutbildning ändrar på denna sega struktur är närmast naivt. Min argumentation talar för att också jag har drabbats av ”Washingtons syndrom”. Men jag saknar inte sjukdomsinsikt och medicinerar mentalt genom att bearbeta frågan.

4. DET FRANSKA RÄTTSLIGA HUSET SOM SAKNAR DIALOG

Ett vietnamesiskt ordspråk lyder: ”Mandarinerna kommer och går, men folket består.” Det är också flera ”mandariner” som försökt sätta sin prägel på den vietnamesiska rätten. Kineserna, fransmännen, sovjetkommunisterna – och nu senast representanterna för den västerländska biståndspolitiken, *law and development*, - inklusive det lundsiska SIDA-projektet.

Kineserna har gjort starka avtryck, fransmännens ”rättsliga ruiner” återfinns främst i de franska *palais de justice*-byggnader som domstolarna fortfarande verkar i, och sovjettidens indoktrinering lever vidare inte minst genom de seniora lärarna på de vietnamesiska juridiska fakulteterna, dvs. de lärare som fått sin utbildning i Moskva eller i Berlin och Leipzig under DDR-tiden. Fortfarande präglas utbildningen i rättsfilosofi av en marxistisk-leninistisk grundsyn.

Det finns emellertid anledning att något stanna inför den franska positionen.

Från 1880-talet och fram till 1945 tillämpades i Vietnam en till kolonialförhållandena anpassad *code civil*. Efterkrigstiden gjorde rent hus med kolonialtiden och rättsordningen anpassades till Ho Chi Minh's kollektivistiska koncept. "Mandarinerna kommer och går..." Efter "*doi moi*" har en mer global (eller riktigare amerikansk) rättskultur börjat göra entré. Och i dess spår synliggörs på nytt också "den franska ruinen". I ett hörn av campus på Hanoi Law School ligger en relativt ny byggnad som inrymmer en "vietnamesisk-fransk" institution med ett utmärkt bibliotek med fransk juridisk litteratur. Här talar bibliotekarierna franska (och – antar jag – vietnamesiska). I läsesalen finns gott om platser, men jag har aldrig sett någon (eller måhända någon enstaka) besökare. Bibliotekarien berättade för mig, att två (!) av lärarna på Hanoi-fakulteten kan franska. Franska jurister kommer då och då på besök, och vietnamesiska studenter och lärare kan få stipendier av franska staten för studier vid Paris II.²

Den naturliga frågan blev givetvis vad fransmännen egentligen gör där. Men den franska frankofonin utgör en intresseväckande motkraft i vår tid av förändring. Paris ger fortfarande på många sätt uttryck för en önskan att ge rättsligt stöd till sina gamla kolonier. När jag deltog i seminarier på den franska domarskolan, *École Nationale de la Magistrature*, i Bordeaux för ett tiotal år sedan, noterade jag det afrikanska inslaget: Ett antal fransktalande jurister i färgglada dräkter från de gamla franska kolonierna i Afrika. De var i Frankrike för kompetensutveckling och för att också fortsättningsvis kunna förvalta den franska rättskulturen. En av mina kolleger på University of California/Berkeley, professor Laurent Mayali, – fransman och ledamot av *Académie Française* – deltar också årligen i den franska juristpanel som nominerar domare i de f.d. franska kolonierna. Frankofonins rättsliga bistånd synliggörs också i hög grad i Indokina, dvs. förutom Vietnam också i Laos och Kambodja.

Det som skiljer det franska biståndskonceptet från det som vi förmedlat genom vårt SIDA-projekt kan formuleras i ett mycket aktuellt begrepp: uthållighet, *sustainability*. Det upphör med andra ord inte plötsligt efter ett tiotal år. Det har en mer långsiktig strategi. Den har också lärt något av sitt tidigare impositionsbaserade missioneringsuppdrag.

Det jag också efterlyser är en måhända större ödmjukhet inför den rättsliga biståndsuppgiften. Vi har en tendens att fortfarande tro på Darwins utvecklingslära.

Jag återkommer till mitt svar på masterstudentens fråga: "Vi har inte kommit

² Dvs. Pantheon-Assas Universitetet II i Paris, som anses ha Frankrikes bästa juristutbildning.

till Vietnam för att tala om vad som är rätt eller fel.” Kanske har vi deltagit i projektet för att lära oss någonting själva? Kanske kan en bättre förståelse av den vietnamesiska rätten – och då menar jag inte bara lagstiftningen – utan också dess kontexter och djupstrukturer berika inte bara vår kunskap utan också vår självbild som lärare vid en svensk juridisk fakultet. Kanske borde också en sådan genom erfarenhet berikad kunskap komma studenterna i Lund till del, när nu rätten också ur ett svenskt perspektiv håller på att globaliseras? Med en sådan inställning kanske vi själva står bättre rustade för en dialog om framtida rättsliga biståndsprojekt. Kanske kan man på så sätt vaccinera sig mot den tragiskt cyniska sjukdomen ”Washingtons syndrom”? 🍷